

DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2023-47-22>

УДК 658.3.07

Намлієва Наталя Василівна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління та адміністрування,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0122-6100>

Natalia Namliieva

Bogdan Khmelnsky Melitopol State Pedagogical University

**ОСОБЛИВОСТІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ****FEATURES OF BUSINESS ACTIVITY UNDER THE CONDITIONS
OF MARITAL STATE IN UKRAINE**

Анотація. Зважаючи на повномасштабне воєнне вторгнення, всі суб'єкти підприємницької діяльності зазнають різних втрат. Державна підтримка українського бізнесу у воєнний час є надзвичайно актуальною, так як саме від бізнесу залежить майбутнє не тільки нашої економіки, але й держави загалом. Суб'єкти підприємництва пристосовуються до нових викликів, а також допомоги з боку держави та міжнародних партнерів. Відбувається відновлення економічної активності підприємств в багатьох секторах підприємництва. В статті досліджено особливості основних видів підприємницької діяльності та методів їх підтримки в умовах воєнного стану. Представлено основні сектори підприємництва, їх галузеві особливості, встановлено їх вразливість до повномасштабного вторгнення, систематизовано методи адаптації до обставин сьогодення. Досліджено стан підприємництва, ключові зміни в організації їх бізнес-сектору. Досліджено особливості реєстрації фізичних осіб-підприємців під час дії воєнного стану. Проаналізовано нормативно-правову базу, що регулює ведення підприємницької діяльності в умовах воєнного стану. Загалом виробнича сфера, яка понесла суттєві збитки та руйнування під час війни, поступово відновлюється. Наростили виробництво підприємства харчової промисловості. Це відбулось в умовах збільшення сировинної бази з боку сільгоспвиробництва та поступового налагодження певного асортименту й нових шляхів поставок продукції. Константовано, що в умовах провадження підприємницької діяльності, підприємець задля подолання негативних явищ сьогодення має налагоджувати співпрацю з іншими суб'єктами господарювання. Доведено, що підприємництво є підґрунтям економічного та громадського розвитку, основою функціонування національної економіки, а підприємець є рушійною силою економічного розвитку.

Ключові слова: підприємництво, воєнний стан, державна підтримка, форс-мажор, аграрний сектор, підприємницька діяльність, національна економіка.

Summary. In the face of a full-scale military invasion, all business entities experience various losses. State support for Ukrainian business during wartime is extremely relevant, since the future of not only our economy, but also the state in general depends on business. Business entities are adapting to new challenges, as well as assistance from the state and international partners. The economic activity of enterprises in many sectors of entrepreneurship is being restored. The article examines the peculiarities of the main types of entrepreneurial activity and methods of their support in the conditions of martial law. The main sectors of entrepreneurship, their industry specifics are presented, their vulnerability to full-scale invasion is established, methods of adaptation to today's circumstances are systematized. The state of entrepreneurship, key changes in the organization of their business sector were studied. Peculiarities of registration of natural persons-entrepreneurs during martial law were studied. The normative and legal framework, which regulates the conduct of business activities in the conditions of martial law, has been analyzed. In general, the industrial sphere, which suffered significant losses and destruction during the war, is gradually being restored. They increased the production of food industry enterprises. This happened in the context of an increase in the raw material base on the part of agricultural production and the gradual establishment of a certain assortment and new ways of supplying products. It was established that in the conditions of conducting business activities, the entrepreneur should establish cooperation with other economic entities in order to overcome the negative phenomena of today. It has been proven that entrepreneurship is the basis of economic and social development, the basis of the functioning of the national economy, and the entrepreneur is the driving force of economic development.

Keywords: entrepreneurship, martial law, state support, force majeure, agrarian sector, entrepreneurial activity, national economy.

Постановка проблеми. Розвиток національної економіки, її сталість залежить від сукупності внутрішніх і зовнішніх факторів, проте основним із них можна вважати ефективність підприємницького сектору, його фінансову стійкість та можливість підтримки рентабельності, фінансової стійкості та конкурентоздатності в умовах непередбачуваних кризових дисбалансів. Зважаючи на повномасштабне воєнне вторгнення, всі суб'єкти підприємницької діяльності зазнають різних втрат. Державна підтримка українського бізнесу у воєнний час є надзвичайно актуальною, так як саме від бізнесу залежить майбутнє не тільки нашої економіки, але й держави загалом. Суб'єкти підприємництва пристосовуються до нових викликів, а також допомоги з боку держави та міжнародних партнерів. Відбувається відновлення економічної активності підприємств в багатьох секторах переробної промисловості. Сучасні умови провадження підприємницької діяльності свідчать про те, що підприємець задля подолання негативних явищ сьогодення має налагоджувати співпрацю з іншими суб'єктами господарювання. В умовах війни принцип консолідації у підприємницькій сфері та кооперації за регіональною, галузевою ознакою стають трендом та дозволяють швидко вирішувати питання виробництва товарів, актуальних на ринку в умовах воєнного часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам підприємницької діяльності в умовах воєнного стану в Україні присвячено багато праць сучасних науковців. Дана проблематика є вкрай непередбачуваною, проте набирає все більшої актуальності дослідниками: Скринковський Р., Скрипник С., Стояненко І., Витвицька О. та інші науковці. Попри їх внесок у розвиток науки в даній царині, питання потребують подальшого вивчення, що й зумовило актуальність теми публікації.

Мета статті. Дослідити стан суб'єкти підприємництва перебувають у стані перманентної нестабільності, їх фактичну кількість за структурованим поділом та видами діяльності, деталізувати проблеми підприємницької діяльності в умовах воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підприємництво є підґрунтям економічного та громадського розвитку, основою функціонування національної економіки. З точки зору теоретичної системи Й. Шумпетера, підприємництво – реформування і докорінна перебудова виробництва через здійснення нових комбінацій у техніці і технології, створення нових товарів, освоєння нових ринків, джерел сировини; підприємництво є функцією будь-якої економічної системи, виконання якої необхідно поєднати з науковими розробками, маркетингом та іншими функціями; виконання функцій підприємництва залежить від господарсько-політичного середовища, яке визначає його можливості, види, мотивацію [8, с. 288–289].

Упродовж 2021 – на початку 2022 років національна економіка долала наслідки тривалої пандемії COVID-19 і, ще не відновившись повністю після шоку гібридної війни, розв'язаної РФ 2014 року, будучи ослабленою додатково пандемією, від 24 лютого 2022 року суб'єкти підприємництва перебувають у стані перманентної нестабільності, про що свідчить їх фактична кількість за структурованим поділом та видами діяльності (табл. 1).

Повномасштабне вторгнення росії в Україну завдало великої шкоди аграрному сектору України. На площі, які безпосередньо постраждали внаслідок воєнних дій, припадало близько 36 в.п. довоєнного вирощування зернових у країні [7]. Блокада Чорного моря та пошкодження сільськогосподарських підприємств збільшили витрати та ризики для виробництва й експорту зерна. Уряд України та міжнародна спільнота докладають неабияких зусиль для збереження логістичних маршрутів експорту зерна. Попри зусилля, за даними Міністерства аграрної політики та продовольства, станом на квітень 2023 року експорт зернових скоротився приблизно на 13% порівняно з попереднім маркетинговим роком.

Дослідник вказує, що від негативних наслідків війни страждають також дрібні виробники. Згідно з опитуванням FAO, 44 в.п. виробників повідомляють про катастрофічне зростання собівартості

Таблиця 1 – Суб'єкти підприємництва за структурованим поділом та видами діяльності

За видами діяльності	Кількість суб'єктів господарювання, одиниць								
	усього			підприємства			фізичні особи-підприємці		
	Рік								
	2020	2021	2022	2020	2021	2022	2020	2021	2022
Усього	1973652	1956320	1732576	373897	370906	261992	1599755	1585414	1470584
серед яких:									
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	73368	70803	53281	49452	47753	32844	23916	23050	20437
Промисловість	126337	121787	102500	47806	49059	36422	78531	72728	66078
Будівництво	56926	56627	44720	31633	31500	21574	25293	25127	23146

Джерело: систематизовано за [14]

продукції, а кожен четвертий респондент говорить про скорочення або припинення виробництва через війну [7]. Станом на лютий 2023 року загальні збитки українського сільського господарства оцінюються в 40,2 млрд дол. США, із них прями збитки становлять 8,7 млрд доларів.

Також Матвеев М. стверджує, що повномасштабна війна вплинула на функціонування новоствореного українського ринку земель сільськогосподарського призначення. Протягом березня-квітня 2022 року ринок не діяв, оскільки було обмежено доступ до бази даних про право власності на землю. У травні 2022 року український уряд видав воєнне положення про реєстр власності на землю, і ринок землі поволи запрацював. У 2021 році місячний обсяг операцій становив близько 10000 угод на місяць. Через війну ця кількість зменшилася вдвічі (рис. 1).

Використовуючи дані Держгеокадастру України, доведено, що сьогодні характерною рисою українського ринку земель сільськогосподарського призначення є законодавчо встановлена мінімальна ціна, тобто у випадку коли ринкова ціна близька до мінімальної, землевласники не можуть надалі знижувати свої ціни, щоб знайти покупців [7].

Для підтримки агровиробників поступово вводять в дію урядові програми з підтримки аграрного бізнесу (табл. 2).

Окрім шеругу урядових програм та ініціатив усебічно здійснюються заходи для усунення та знищення перешкод у розвитку бізнесу.

З початку поточного 2023 року 11,8 тис. агрогосподарств одержали 61 млрд грн. банківських

кредитів на розвиток. З них за державною програмою «Доступні кредити 5-7-9» – 9,1 тис. агропідприємств профінансовано на 35,3 млрд грн.

За даними Мінагрополітики, найбільший обсяг кредитів за програмою «Доступні кредити 5-7-9» більше всього отримали підприємства таких областей: Кіровоградської – 4,14 млрд грн виділено для 1 337 господарств; Вінницької – 3,9 млрд грн – для 1 084 господарств; Одеської – 3,7 млрд грн. – для 885; Київської – 3,65 млрд грн – 746 господарств [21].

Такий підхід суттєво спрощує доступ мікрота малого бізнесу до банківського кредитування. Завдяки заходам підтримки аграрії можуть отримати кредит у розмірі до 90 млн грн. Кредитування надається під 5-9 в.п. річних, залежно від категорії кредиту та суб'єкта підприємництва.

Щоб підтримати виробників зерна, урядом України призупинено дію імпорتنих мит на матеріали, що використовуються для зберігання зерна, спростив правила реєстрації сільгосптехніки та вантажівок, а також запровадив систему надання грантів малим фермерським господарствам. Багато проміжних ресурсів, що використовуються в сільському господарстві, розширено державну кредитну програму «Доступні кредити 5-7-9», щоб охопити більше підприємств, у тому числі середніх та великих [21].

Для забезпечення суб'єктів підприємництва фінансовими ресурсами, Урядом схвалено Постанову, за якою визначена для них фінансова державна підтримка: виключно малих та середніх аграрних виробників з оборотом не більше 20 мільйонів євро в рік, що є еквівалентом підприємства, яке обробляє до 10 000 га; компенса-

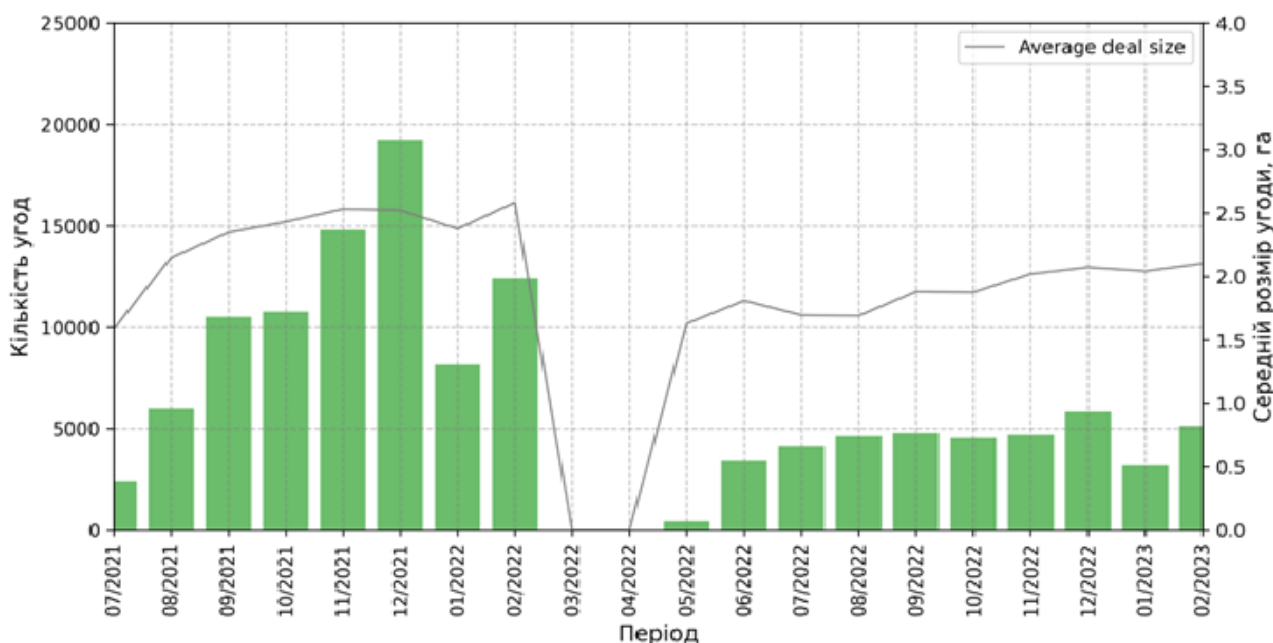

Рисунок 1 – Кількість укладених угод українського ринку земель сільськогосподарського призначення

Джерело: [7]

Таблиця 2 – Урядові програми та ініціативи з підтримки бізнесу

Програма	Зміст програми
«Грант на сад», «Грант на теплицю», «Мінігрант на власну справу», «Грант на реалізацію стартапу, у тому числі в сфері IT»	Грантові конкурси для розвитку власного бізнесу.
ЕКвайринг без комісії	Заради безпеки кожного українця, перш за все, віддавати перевагу безготівковим розрахункам.
«Work4UA»	Проект «Працюю на перемогу» має на меті залучити фінансову підтримку від іноземних та українських громадян, компаній і організацій для малого та середнього бізнесу України, який працює в умовах війни.
Кредитування підприємств за програмою «5-7-9%»	Посилено підтримку переробки та проєктів енергоефективності на всій території України, бізнесу на деокупованих територіях, запроваджено механізми держпідтримки за договорами факторингу, що стимулюватиме розвиток вітчизняного виробництва.
Державні гарантії на портфельній основі	Державні гарантії надаються для забезпечення часткового виконання боргових зобов'язань за портфелем кредитів банків-кредиторів, що надаються суб'єктам господарювання мікро-, малого та середнього бізнесу.
Єдиний податок в 2% без ПДВ	На період з 1 квітня 2022 року до припинення/скасування дії воєнного стану права на використання спрощеної системи оподаткування бізнесу (ФОП та юридичним особам) з оборотом до 10 млрд. грн. Ставка єдиного податку для таких «спрощенців» становитиме 2% від обороту без ПДВ.
Звільнення від сплати ЄСВ, штрафів, пені та перевірок по ЄСВ	Для ФОП, осіб, що здійснюють незалежну професійну діяльність, та для членів фермерських господарств є рішення про звільнення їх від сплати ЄСВ за себе.
Експорт в умовах війни	Національний банк встановив на рівні 90 календарних днів граничні терміни розрахунків за операціями з експорту товарів, здійснених із 11 листопада 2023 року з метою поліпшення дисципліни дотримання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності граничних термінів розрахунків за операціями з експорту товарів та забезпечити повернення валютної виручки в установлені граничні терміни розрахунків за окремими операціями з експорту товарів.

Джерело: адаптовано на основі [13; 14]

ція відсоткової ставки за залученими кредитами; максимальна сума кредиту, на який поширюється компенсація відсоткової ставки, становить до 50 млн грн; кредитування надається для здійснення сільськогосподарської діяльності (посівної) на період дії воєнного стану; для отримання кредитування суб'єкт підприємництва також повинен бути с/г товаровиробником у значенні, наведеному в Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України»; термін дії кредиту становить 6 місяців; встановлено максимальний розмір державної гарантії за портфельними кредитами до 80 % [22].

Для отримання кредитування суб'єкт підприємництва має бути сільськогосподарським товаровиробником у значенні, наведеному в Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України».

Попри лиходійства рф українська економіка продовжує відновлюватися. За попередніми оцінками Мінекономіки, зростання ВВП у вересні 2023 року порівняно з вереснем минулого року становило близько 9,1 в.п. У підсумку за січень-вересень 2023 р. зростання оцінюється на рівні 5,3 в.п. у порівнянні з відповідним періодом минулого року.

Як констатують дослідники [1], підтримка малого та середнього підприємництва, перш за все зберігають і відновлюють виробництво галузі, які забезпечують базові потреби населення – виробляють їжу, одяг чи взуття. Втім, харчова промисловість – одна з небагатьох галузей, де станом на липень 2022 року більш як половина опитаних або тримають виробництво майже на довоєнному рівні, або повністю зберегли обсяги роботи та навіть перевищують довоєнні (відповідно, 34 і 24 в.п.). У легкій же промисловості лише 7 в.п. підприємств працюють на 100% і більше. В інших галузях подібні результати набагато скромніші через гіршу можливість впоратися з новими викликами або особливості виробництва (рис. 2).

Щодо організації підприємницької діяльності у промисловості, повномасштабного вторгнення, ключовим питанням став дефіцит персоналу внаслідок мобілізації військовозобов'язаних працівників або їх евакуації в більш безпечні регіони. У низці галузей (виробництві будматеріалів, металургії та металообробці, хімічній промисловості та машинобудуванні) фіксується критичне падіння виробництва. Наприклад, не працюють аж 16 в.п. підприємств, які виробляють будівельні матеріали. В металургії та металообробці 63 в.п.

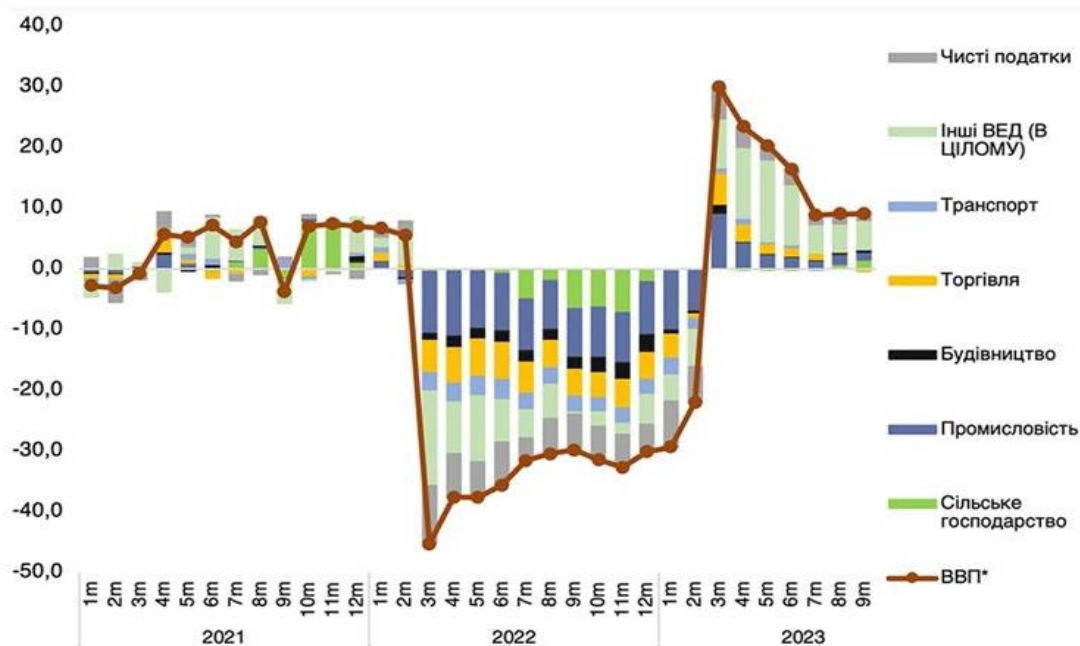

Рисунок 2 – Пріоритети забезпечення стійкості промисловості й аграрного сектору економіки України

Джерело: [1]

підприємств зменшили виробництво більш як удвічі. Навіть у деревообробній галузі, яка переважно сконцентрована на заході та півночі країни, лише 35 в.п. підприємств працюють майже на повну потужність [1].

Наукові розвідки дослідників в реаліях сьогодення є певним стверджуючим меседжем, адже суб'єкти підприємництва пристосовуються до нових викликів, а також допомоги з боку держави та міжнародних партнерів. Відбувається відновлення економічної активності підприємств в багатьох секторах переробної промисловості. Загалом виробнича сфера, яка понесла суттєві збитки та руйнування під час війни, поступово відновлюється. Наростили виробництво підприємства харчової промисловості. Це відбулось в умовах збільшення сировинної бази з боку сільгоспвиробництва та поступового налагодження певного асортименту й нових шляхів поставок продукції. Прослідковується позитивна динаміка також в сферах машинобудування та виробництва будівельних матеріалів. Ці сфери є трендовими завдяки «революційним підходам» та реалізації проектів відновлення, зокрема реалізації урядової програми «Оселя яка вийшла на ринок з пакетом дієвих пропозицій щодо переліку вразливих верств населення, пільгових категорій, розпочала свою роботу ще в жовтні 2022 року.

Зазначимо, що реалізують програму Мінекономіки спільно з Мінцифрою та ПрАТ «Укрфінжитло», також залучені державні комерційні банки-партнери, які представили пакет послуг:

для військовослужбовців ЗСУ за контрактом, вчителів, медиків та науковців пільгова ставка по кредиту складає 3 в.п. річних, інших категорій та громадян – ставка іпотеки становить 7%.

В свою чергу, приріст в добувній промисловості пояснюється накопиченням запасів вугілля і газу на зиму.

Водночас, ремонтна кампанія об'єктів генерації та мереж, перманентні пошкодження мереж через бойові дії в окремих регіонах та надзвичайно теплі погодні умови стримували виробництво і споживання електроенергії (порівняно з вереснем 2022 р.).

Найбільшим стримуючими факторами для росту економіки залишалися:

– економічна ситуація та енергоносії. Енергоносії – один із реально вразливих і болючих викликів, з якими стикаються виробники. Якщо до повномасштабних воєнних дій проблемою було велике зростання цін на них, то в реаліях сьогодення є питання їх доступності. Багато виробників будівельних матеріалів користуються газом чи вугіллям. На часі скористатися альтернативними джерелами, адже Україна, як велика індустріальна та аграрна країна, все більше дивиться у галузь розвитку відновлювальної енергетики. У держави є великий потенціал розвитку сонячних та вітрових парків, а також інших видів генерації з альтернативних джерел. Тим більше розвиток вуглецево-нейтральної енергетики допоможе частково замінити зруйновані електростанції, система є більш розгалуженою;

– питання логістики та її вартісного виміру, що зростає, зокрема, через подорожчання палива, яке станом на сьогодні має свій особливий паритет;

– зміни на ринку праці України. Найбільшою мірою скорочення зайнятості в Україні протягом 2022 р. відбулось унаслідок суттєвого зменшення обсягів виробництва на підприємствах і через порушення виробничих зв'язків, руйнацію підприємств у регіонах воєнних дій. Загалом за підсумками 2022 р. кількість комерційних підприємств в Україні скоротилась на 21,3 в.п., підприємства, що не припиняли діяльності, скоротили до 5 в.п. персоналу. Загалом скорочення кількості працівників відбулось в усіх сегментах підприємств, незалежно від їх розміру.

За аналітичними дослідженнями [23], найбільша частка скорочень в сегменті мікропідприємств, де порівняно з початком року чисельність найнятих працівників скоротилась на 53 в.п. Як стверджують науковці, порівняно краща ситуація спостерігалася в сегменті великих підприємств, де скорочення кількості працівників не перевищило 4 в.п. Середні та малі підприємства втратили відповідно 6 і 8 в.п. від загальної кількості працівників [23].

До того ж є такі фахівці, яких неможливо замінити, або ж це потребує часу та коштів. Окрім цього, питання персоналу пов'язане ще й із безпекою.

Сучасні умови провадження підприємницької діяльності свідчать про те, що підприємець задля подолання негативних явищ сьогодення має налагоджувати співпрацю з іншими суб'єктами господарювання.

В умовах війни принцип консолідації у підприємницькій сфері та кооперації за регіональною, галузевою ознакою стають трендом та дозволяють швидко вирішувати питання виробництва товарів, актуальних на ринку в умовах воєнного часу.

У 2022 році Комітет активно працював над розробкою, погодженням та внесенням на розгляд Кабінету Міністрів України проектів нормативно-правових актів. Законодавство дає можливість підприємцям об'єднувати свої зусилля як через укладання відповідних договорів так і через об'єднання у певні господарські структури зі створенням юридичної особи або без нього. До прикладу, це може бути підвищення ролі міжгосподарської кооперації, що передбачає перебудову практично всього аграрного виробництва. Цей процес не може бути відокремленим і не корелювати з іншими формами й напрямками суспільного поділу праці в аграрній галузі. Він має бути в синергії зі зональною та міжзональною спеціалі-

зацією виробництва. Міжгосподарська кооперація не відкидає розвитку предметної й технологічної спеціалізації, але й не може бути відокремленою від комплексного розвитку відповідного регіону та розвитку його промислових підприємств і поетапно переходити від простих форм до складніших, від порівняно простих за розмірами формувань до крупніших і удосконаленіших.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вдаючись до умов сьогодення українська економіка попри війну продовжує відновлюватись. Суб'єкти підприємництва пристосовуються до нових викликів, а також допомоги з боку держави та міжнародних партнерів. Відбувається відновлення економічної активності підприємств в багатьох секторах переробної промисловості. Загалом виробнича сфера, яка понесла суттєві збитки та руйнування під час війни, поступово відновлюється. Наростили виробництво підприємства харчової промисловості. Це відбулось в умовах збільшення сировинної бази з боку сільгоспвиробництва та налагодження нових шляхів поставок продукції.

Проведене нами дослідження показує, що з початком повномасштабного вторгнення та станом на сьогодні було прийнято низку змін, що пов'язані з періодом дії воєнного стану, державною підтримкою суб'єктів підприємництва, фізичних осіб-підприємців. Ці зміни стимулюють суб'єктів господарювання ефективно функціонувати в умовах війни. Також необхідно долучатись до кращих практик підприємницької діяльності європейських країн реконструкції і відновлення підприємницької діяльності разом із залученням інвестицій від приватного бізнесу. Можливими шляхами підтримки економічної ситуації в Україні на сьогодні буде: надання пільгових канікул суб'єктам підприємницької діяльності, надання доступних безвідсоткових кредитів, спрощення значної кількості бюрократичних процедур, збільшення строків звітної документації.

Для того, щоб забезпечити швидші темпи росту економіки, нам потрібні довгострокові інвестиції. Для бізнесових кіл дуже важливо зрозуміти, що сьогодні Україна – це не лише країна, яка потребує фінансової допомоги, а й економіка, яка має гарні перспективи для інвесторів, важливо не зупинятися шукати більше програм економічного розвитку, а також залучати подальшу підтримку наших партнерів. Це може відкрити для нашої країни великі можливості для ведення підприємницької діяльності, мати надійний фундамент забезпечення сталого мирного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Ангел Є., Гулік А. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. *Дзеркало тижня*. URL: <https://zn.ua/ukr/promyshliennost/jak-ukrajinska-promislovist-dolaje-vojenni-vikliki.html> (дата звернення: 19.09.2023).
2. Витвицька О., Суворова С., Корюгін А. Вплив цифрового маркетингу на розвиток підприємництва в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2022. № 40. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-66> (дата звернення: 07.09.2023).

3. Зварич Р. Локальні конфлікти в глобальній економіці. *Актуальні питання розвитку економіки*. 2020. Т. 2. № 63. С. 88–101.
4. Калашник М.В. Механізм активізації зовнішньоекономічної діяльності регіонів України. *Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова*. 2014. С. 108–112.
5. Скрипник С.В. та ін. Особливості регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. № 38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-47>
6. Скринковський Р. Сучасні тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності України в умовах війни. *Траєкторія науки*. 2022. С. 1001–1008.
7. Матвеев М. Сільське господарство та ринок сільськогосподарських земель України: вплив війни. Аналітика. Ринок землі. *Воркс Україна*. 02.05.2023. URL: <https://voxukraine.org/authors/myhajlo-matvuyeyev> (дата звернення: 19.09.2023).
8. Пишуліна О., Маркевич К. Ринок праці в умовах війни: основні тенденції та напрями стабілізації : аналітична записка. Київ : Razumkov centre, 2022. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022-ANALIT-ZAPIS-PISHULINA-2.pdf> (дата звернення: 07.09.2023).
9. Лазур П.Ю. Історична еволюція феномена підприємництва та його науково-економічні інтерпретації. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету*. 2006. Вип. 16.6. С. 285–292.
10. Deininger, Klaus W., Ali, Daniel Ayalew. Land and Mortgage Markets in Ukraine : Pre-War Performance, War Effects, and Implications for Recovery (English). *Policy Research working paper*; no. WPS 10385. Washington, D.C. : World Bank Group.
11. Підтримка бізнесу під час війни – 5 рішень від Мінцифри. *Економічна Правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/06/10/688040/> (дата звернення: 19.09.2023).
12. Грантування бізнесу під час війни: яку фінансову допомогу можна отримати від держави на розвиток власної справи? *Юридична газета онлайн*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/grantuvannya-biznesu-pid-chas-viyni-yaku-finansovu-dopomogu-mozhna-otrimati-vid-derzhavi-na-rozvitok.html/> (дата звернення: 19.09.2023).
13. Державна підтримка бізнесу під час війни: що треба знати. URL: <https://eba.com.ua/derzhavna-pidtrymka-biznesu-pid-chas-viyni-shho-treba-znati/> (дата звернення: 19.09.2023).
14. Огляд інструментів підтримки бізнесу в період воєнного стану в Україні (серпень 2022). URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-biznesu-v-period-voyennoho-stanu-v-1> (дата звернення: 19.09.2023).
15. Бізнес в умовах війни: що заважає підприємцям працювати. *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/stalo-vidomo-yak-ukrajinskiy-biznes-ogovtuyetsya-vid-pershogo-shoku-viyni-novini-ukrajina-11874339.html> (дата звернення: 19.09.2023).
16. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану : Закон України від 24.03 2022 р. № 2145-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#text> (дата звернення: 19.09.2023).
17. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#text> (дата звернення: 19.09.2023).
18. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану : Закон України від 03.03.2022 р. № 2118-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#text> (дата звернення: 19.09.2023).
19. Підтримати український бізнес, який продовжує працювати й розвиватись, попри війну. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/nashe-zavdannia-pidtrymaty-ukrajinskyi-biznes-iakui-prodovzhuie-pratsiyuvaty-i-rozvyvatys-popry-viynu-iulii-svryydenko> (дата звернення: 19.09.2023).
20. Пріоритети забезпечення стійкості промисловості й аграрного сектору економіки України в умовах повномасштабної війни : аналіт. доп. О.В. Собкевич, А.В. Шевченко, В.М. Русан, Л.А. Жураковська / за ред. Я.А. Жаліла. Київ : НІСД, 2023. 49 с.
21. Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/news/ponad-67-mlrd-griven-bankivskih-kreditiv-otrimali-127-tis-agropidpriyemstv-cogo-roku-na-rozvitok> (дата звернення: 19.09.2023).
22. Про внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України щодо забезпечення кредитної підтримки сільськогосподарським товаровиробникам : Постанова. Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <http://polvet.gov.ua/uk/news/uryad-zatverdyyv-zminy-do-nadannya-finansovoyi-derzhavnoyi-pidtrymky-agraryam-pid-chas-posivnoyi/> (дата звернення: 19.09.2023).
23. Ринок праці України 2022–2023: стан, тенденції та перспективи. Державна служба зайнятості України. URL: https://solidarityfund.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/ebrd_ukraine-lm-1.pdf (дата звернення: 19.09.2023).

References:

1. Angel E., Gulik A. Institute of Economic Research and Political Consultations. Mirror of the week. Available at: <https://zn.ua/ukr/promyshliennost/jak-ukrajinska-promislovist-dolaje-vojenni-vikliki.html> (in Ukrainian)
2. Vytvytska O., Suvorova S., Koryugin A. (2022) The influence of digital marketing on the development of entrepreneurship in the conditions of war. *Economy and society*, no. 40. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-66> (in Ukrainian)

3. Zvarych R. (2020) Local conflicts in the global economy. *Actual issues of economic development*, vol. 2, no. 63, pp. 88–101. (in Ukrainian)
4. Kalashnik M.V. (2014) The mechanism of activation of foreign economic activity of the regions of Ukraine. *Bulletin of ONU named after I.I. Mechnikov*, pp. 108–112. (in Ukrainian)
5. Skrypnyk S.V. etc. (2022) Peculiarities of regulation of foreign economic activity in the conditions of martial law. *Economy and society*, no. 38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-47> (in Ukrainian)
6. Skrynkovsky R. (2022) Modern trends in the development of Ukraine's foreign economic activity in the conditions of war. The trajectory of science, pp. 1001–1008. (in Ukrainian)
7. Matveev M. Agriculture and the agricultural land market of Ukraine: the impact of the war. Analytics. Land market. *Works Ukraine*. 02.05.2023. Available at: <https://voxukraine.org/authors/myhajlo-matvyeyev> (in Ukrainian)
8. Pyshchulina O., Markevich K. (2022) The labor market in the conditions of war: main trends and directions of stabilization: analytical note. Kyiv: Razumkov center. Available at: <https://razumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022-ANALIT-ZAPIS-PISHULINA-2.pdf> (in Ukrainian)
9. Lazur P.Yu. (2006) Historical evolution of the phenomenon of entrepreneurship and its scientific and economic interpretations. *Scientific bulletin of the National Forestry University*, vol. 16.6, pp. 285–292. (in Ukrainian)
10. Deininger, Klaus W., Ali, Daniel Ayalew. Land and Mortgage Markets in Ukraine: Pre-War Performance, War Effects, and Implications for Recovery (English). Policy Research working paper; no. WPS 10385 Washington, D.C.: World Bank Group.
11. Economic Truth. Business support during the war – 5 solutions from the Ministry of Digital. Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/06/10/688040/> (in Ukrainian)
12. Legal newspaper online. Granting business during the war: what financial assistance can be received from the state for the development of one's business? Available at: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/grantuvannya-biznesu-pid-chas-viyni-yaku-finansovu-dopomogu-mozhna-otrimati-vid-derzhavi-na-rozvitok.html> (in Ukrainian)
13. State support for business during the war: what you need to know. Available at: <https://eba.com.ua/derzhavna-pidtrymka-biznesu-pid-chas-vijny-shho-treba-znaty/> (in Ukrainian)
14. Overview of business support tools during the martial law period in Ukraine (August 2022). Available at: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-biznesu-v-period-voyennoho-stanu-v-1> (in Ukrainian)
15. UNIAN. Business in conditions of war: what prevents entrepreneurs from working. Available at: <https://www.unian.ua/economics/finance/stalo-vidomo-yak-ukrajinskiy-biznes-ogovtuyetsya-vid-pershogo-shoku-viyni-novini-ukrajina-11874339.html> (in Ukrainian)
16. On amendments to some legislative acts of Ukraine regarding the creation of conditions for ensuring food security under martial law: Law of Ukraine dated March 24, 2022 No. 2145-IX. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#text> (in Ukrainian)
17. On the organization of labor relations under martial law: Law of Ukraine dated 03.15.2022. No. 2136-IX. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#text> (in Ukrainian)
18. On amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the specifics of taxation and reporting during the period of martial law: Law of Ukraine dated 03.03.2022 No. 2118-X. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#text> (in Ukrainian)
19. To support Ukrainian business, which continues to work and develop, despite the war. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/nashe-zavdannia-pidtrymaty-ukrainskyi-biznes-iakyi-prodovzhuie-pratsiuvaty-i-rozvyvatys-popry-viinu-iuliia-svyrydenko> (in Ukrainian)
20. Priorities for ensuring the stability of industry and the agricultural sector of Ukraine's economy in conditions of full-scale war: analyst. add. O. V. Sobkevich, A. V. Shevchenko, V. M. Rusan, L. A. Zhurakovska (2023) / under the editorship J. A. Zhalila. Kyiv: NISD, 49 p. (in Ukrainian)
21. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. Available at: <https://minagro.gov.ua/news/ponad-67-mlrd-griven-bankivskih-kreditiv-otrimali-127-tis-agropidpriyemstv-cogo-roku-na-rozvitok> (in Ukrainian)
22. On making changes to some acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine regarding the provision of credit support to agricultural producers. Resolution. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. Available at: <http://polvet.gov.ua/uk/news/uryad-zatverdyv-zminy-do-nadannya-finansovoyi-derzhavnoyi-pidtrymky-agrariyam-pid-chas-posivnoyi/> (in Ukrainian)
23. Labor market of Ukraine 2022–2023: state, trends and prospects. State Employment Service of Ukraine. Available at: https://solidarityfund.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/ebd_ukraine-lm-1.pdf (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 26.11.2023